

Dyslexie

Procesbeschrijving

Versie:	1
Taakhouder:	L. Horst
Gemaakt:	Juni 2017
Geldig tot:	Januari 2018

Beweegreden

Ieder jaar afvragen: Welke ondersteuning willen we leerlingen met dyslexie bieden? Welke ondersteuning bieden we al en kunnen we verder uitbouwen? Wat moeten we anders aanpakken? Zijn er (externe) ontwikkelingen waarmee we rekening moeten houden, zoals de veranderende exameneisen? Hoe past de ondersteuning aan leerlingen met dyslexie binnen het totaal van ons ondersteuningsbeleid? Wat doen we dit jaar, wat volgend jaar en wat het jaar daarna? En er worden rollen en taken verdeeld: Wie doet wat, wanneer? Wat moet dat opleveren? En hoe weten we dat het gelukt is?

Het gaat in deze procesbeschrijving om het vertalen naar concrete acties. Draagvlak, kennis en vaardigheden staan in de uitvoering centraal. Docenten moeten over de juiste kennis en vaardigheden beschikken om leerlingen met dyslexie te kunnen ondersteunen. Er moet dan ook voldoende aandacht en ruimte zijn voor professionalisering.

Geschreven door A. Spitshuis en R. Ploegstra.

Met medewerking van de dyslexiewerkgroep.

Inleiding

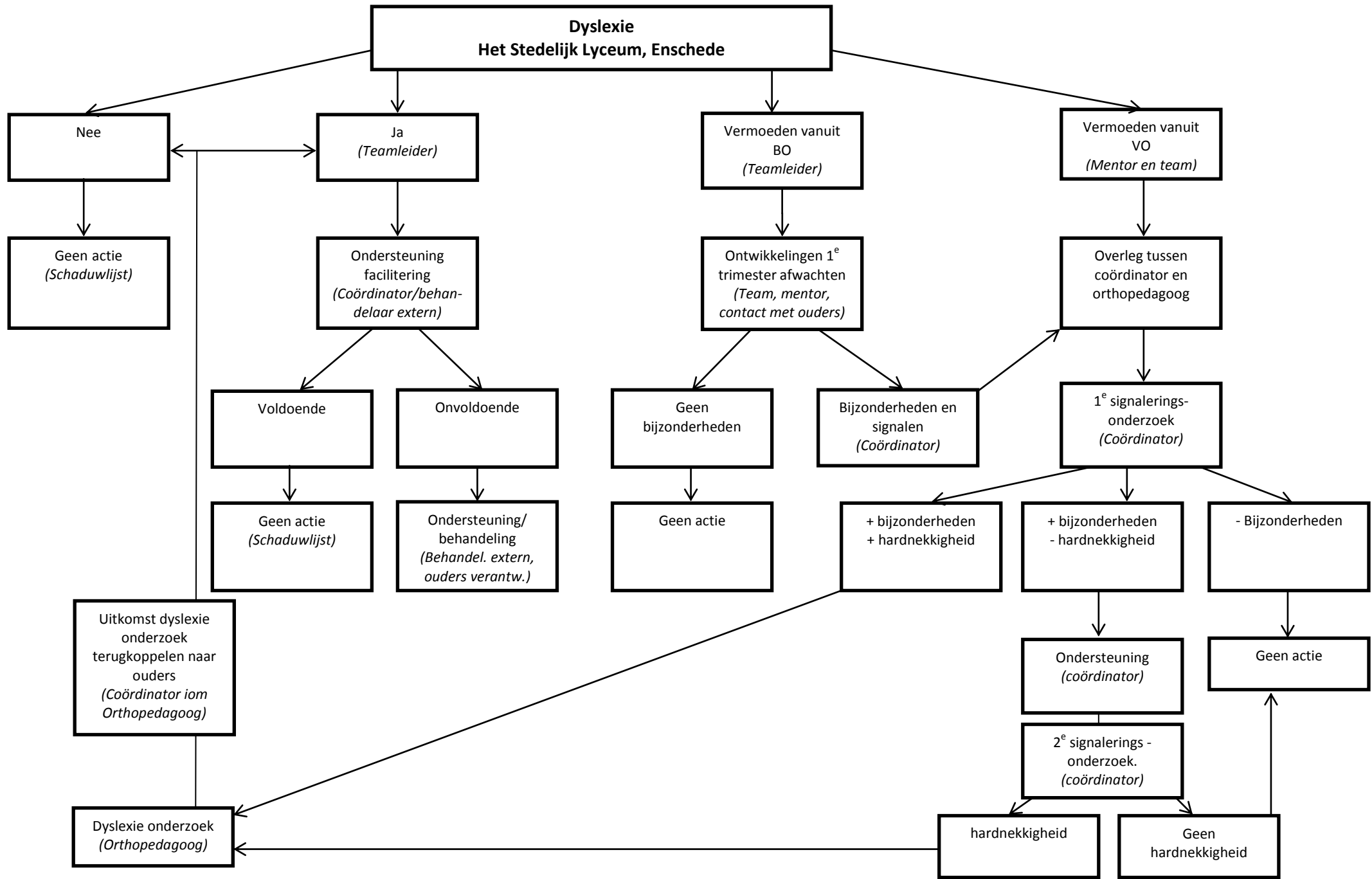
'Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau'.

(Stichting Dyslexie Nederland, 2008, p. 11).

Dyslexie is een erkende leerstoornis. Voor de leerlingen met dyslexie is het van groot belang dat er ondersteuning is en hoort te zijn. In deze procesbeschrijving beschrijven we hoe we op Het Stedelijk Lyceum Enschede omgaan met leerlingen met dyslexie. In dit stuk wordt de signalering en ondersteuning van leerlingen met dyslexie vanaf de brugklas tot en met het Centraal Examen beschreven.

Het Stedelijk Lyceum wil bij leerlingen met dyslexie inspelen op ondersteuningsbehoefte van de leerlingen. De leerling willen we ondersteunen en handreikingen geven bij concrete problemen. De bedoeling is dat de leerling zicht krijgt in wat zijn/haar leerstoornis inhoudt en wat de gevolgen daarvan zijn. Belangrijk voor het Stedelijk Lyceum is dat de leerling leert en vervolgens weet welke aanpak het beste werkt en hulp vraagt waar dat nodig is, zodat hij/ zij zelfstandiger met het leerprobleem weet om te gaan. De locatie kan daarbij ondersteunen.

Als er sprake is van meer structurele problematiek of een langdurige ondersteuningsvraag, wordt ouders geadviseerd passende hulp buiten de school in te schakelen. De verantwoordelijkheid en kosten van deze ondersteuning zijn daarbij voor rekening van de ouders. Het Stedelijk Lyceum hanteert de (landelijke) regel dat alleen dyslexieverklaringen die zijn afgegeven door een orthopedagoog-generalist of gz-psycholoog worden geaccepteerd.

Stroom diagram uitgewerkt in verantwoordelijkheden

1. Leerlingen in klas 1 (en verder) in het voortgezet onderwijs

1.1 Leerling met een verklaring

Verantwoordelijk: Na selectie door de verantwoordelijke op locatie zijn de mentor en dyslexiecoördinator procesmanager en werken samen met docenten en ouders.

1.2 Vermoeden

Verantwoordelijk: Teamleider en alle docenten uit een team in samenwerking met de dyslexiecoördinator.

1.2.1 *Bij binnenkomst op het voortgezet onderwijs, zoals blijkt uit het de aantekening met een aandachtspunt voor dyslexie.*

Verantwoordelijk: Teamleider, hij/zij geeft dit door aan de coördinator.

1.2.2 *Wanneer een docent op basis van observaties van een leerling het vermoeden van lees- en spellingproblemen heeft, kan zij tijdens een leerlingbespreking nagaan of collega's haar vermoeden delen.*

Verantwoordelijk: Docenten.

2. Signalering

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator in samenwerking met de orthopedagoog

3. Ondersteuning ten behoeve van hardnekkigheid

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator

3.1 Op basis van onvoldoende aangetoonde hardnekkigheid (na 1^e signaleringsmoment).

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator

3.2 Ondersteuning

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en mentor

4. Onderzoek en verklaring

Verantwoordelijk: Orthopedagoog

5. Faciliteiten en materialen tijdens de les

Verantwoordelijk: Alle docenten

6. Ondersteuning van een leerling met dyslexie

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en docenten

6.1 Ondersteuning van leerlingen met dyslexie in de onderbouw en de bovenbouw

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator

7. Behandeling

8. Dispenserende maatregelen

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en orthopedagoog

8.1. Uitgangspunten

8.2. Dispensatie versus vrijstelling

8.3. Voorstellen en afspraken in de onderbouw (gebaseerd op het protocol VO mei 2013)

8.4. Dispensatie opdracht

Verantwoordelijk: Vaksectie

8.5 ICT faciliteiten

Verantwoordelijk: ICT Coördinator

9. Leerlingen in de bovenbouw en het Centraal Schriftelijk Eindexamen

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en afdelingsleiders

9.1 *Bovenbouw*

9.2 *Het Centraal Schriftelijk Eindexamen.*

10. Ouders

11. Werkgroep

12. Expertise centrum

13. Bronvermelding

PROCESBESCHRIJVING

Om dyslectische leerlingen goed te ondersteunen en hun problemen te begrijpen, is het belangrijk dat alle betrokkenen binnen en buiten de school weten wat de stoornis dyslexie inhoudt en wat de mogelijke gevolgen ervan zijn voor de leerling.

1. Leerlingen in klas 1 (en verder) in het voortgezet onderwijs (algemeen)

Jaarlijks stromen veel leerlingen vanuit het basisonderwijs het voortgezet onderwijs binnen met lees- en spellingsproblemen. Dit kunnen leerlingen zijn met:

- Een dyslexie verklaring (1.1):
Deze leerlingen hebben tijdens de periode in het basisonderwijs al diagnostisch onderzoek gehad en hebben soms al gerichte behandeling gehad van de dyslexie. Deze leerlingen zijn vanaf de start van het schooljaar in beeld.
- Leerlingen waarbij in het onderwijskundig rapport een aantekening is over een vermoeden van dyslexie (1.2):
Bij deze leerlingen zijn lees –en spellingsproblemen gesignaleerd, maar ze hebben (nog) geen onderzoek gehad. In het onderwijskundig rapport staat “een aantekening die duidt op problemen met lezen en spellen”. Deze leerlingen worden zo snel mogelijk onder de aandacht gebracht van de dyslexiecoördinator. Deze inventariseert nauwlettend de resultaten bij de taaldocenten en heeft oog voor de voortgang van de leerling. Indien zich problemen voordoen wordt overlegd met de orthopedagoog over te zetten stappen.
- Geen tot weinig problemen op de basisschool met lezen en spelling maar op het voortgezet onderwijs problemen hebben of krijgen met moderne vreemde talen (1.2):
Leerlingen die op de basisschool niet opvallen, kunnen leerlingen zijn die door hun *cognitieve capaciteiten* het beeld rond mogelijke dyslexie vertroebelen. Sommige leerlingen weten de problemen die ze door hun mogelijke dyslexie ondervinden tot op zekere hoogte te *compenseren*. Deze leerlingen moeten nog gesignaleerd worden op het voortgezet onderwijs. Ze vallen vaak gelijk al op bij de start van het leren van de moderne vreemde talen.

Soms wordt er ten onrechte van uitgegaan dat matige capaciteiten een oorzaak zijn van lees- en spellingsachterstand. Ook kinderen met lagere capaciteiten (TIQ 70-89) kunnen dyslectisch zijn. Lezen en spelling correleren niet sterk met intelligentie. Ook kan het zijn dat een leerling een goede intelligentie heeft en daardoor op de basisschool niet behoort bij de zwakste 10% scorende leerlingen, waardoor het lees en spellingsprobleem niet wordt onderkend. Deze leerlingen vallen binnen het voortgezet onderwijs op, omdat ze binnen hun normgroep (Vmbo, Havo, vwo) bij de zwakst presterende leerlingen behoren.

Binnen het voortgezet onderwijs wordt systematisch gewerkt aan het *signaleren, en diagnosticeren* van kinderen met dyslexie. Ook vindt er ondersteuning van leerlingen met dyslexie plaats.

1.1 Leerling met een verklaring: Verantwoordelijk: Na selectie door de verantwoordelijke op locatie zijn de mentor en dyslexiecoördinator procesmanager en werken samen met docenten en ouders.

Leerlingen waarbij in de basisschool periode is vastgesteld dat ze dyslectisch zijn, worden door de verantwoordelijke op locatie uit de eerste jaar screening geselecteerd. De leerlingen worden door de coördinator bij aanvang van het schooljaar uitgenodigd voor een individueel gesprek. Hierin wordt afgestemd waar de leerling behoefte aan heeft en wat de locatie kan bieden aan mogelijke ondersteuning. Verder stemt de coördinator met ouders af hoe ouders hun kind kunnen ondersteunen. De coördinator stelt het docententeam op de hoogte van waar de leerling voor in

aanmerking komt en waar de docenten rekening mee moeten houden (formulier trede 0/1: bijlage 4). De mentor houdt de leerling en zijn voortgang nauwlettend in de gaten en informeert de coördinator als de situatie daarom vraagt (cijfers gaan achteruit, maakt nauwelijks huiswerk, krijgt toetsen niet af etc). De coördinator gebruikt het hiervoor beschreven formulier. Tijdens de leerlingbespreking (vergadering) wordt hieraan aandacht besteed. De coördinator bespreekt met het team waar de leerling behoefte aan heeft en gaat vervolgens met de leerling een plan maken. Dit plan wordt gedeeld met het team. Ook hiervoor kan ook het trede 0/1 formulier worden gebruikt.

1.2 Vermoeden:

Verantwoordelijk: Teamleider en alle docenten uit een team in samenwerking met de dyslexiecoördinator.

Er zijn twee manieren waarop leerlingen met een lees- en spellingsachterstand systematisch kunnen worden gesignaleerd.

1.2.1 Bij binnenkomst op het voortgezet onderwijs, zoals blijkt uit het de *aantekening met een aandachtspunt voor dyslexie*. Dit is aangegeven door het basisonderwijs. Teamleider, hij/zij geeft dit door aan de coördinator.

1.2.2 Wanneer een docent op basis van observaties van een leerling het vermoeden van lees- en spellingproblemen heeft, kan zij tijdens een leerlingbespreking nagaan of collega's haar vermoeden delen. Docenten.

Aandachtspunten bij observatie bij een leerling waarbij gaandeweg problemen ontstaan bij lezen en/of spellen. Voor docenten en mentoren is het belangrijk om alert te zijn op:

- Leerlingen die met een *lees- en spellingsachterstand* de basisschool hebben verlaten:
VMBO B-K: dle <35
VMBO T: dle <41
Havo/VWO: dle <50
- Leerlingen waarvan de ouders aangeven dat ze onverwacht veel moeite hebben met de **overstap** van basisschool naar voortgezet onderwijs.
- **Moderne vreemde talen:**
  - leerlingen die vanaf het eerste begin problemen hebben met de moderne vreemde talen (beduidend lager scoren dan het verwachte leerrendement op basis van hun schooladvies en IQ)
- **Huiswerk:**
  - leerlingen die aangeven erg lang over hun huiswerk te doen, met name bij vakken waarbij veel gelezen moet worden (ak en ges) of geschreven moet worden.
  - waarbij veel uit het hoofd geleerd moet worden.
  - leerlingen die moeite hebben structuur aan te brengen in hun huiswerk.
- Bij **hardop lezen** valt op dat de leerling:
  - te traag leest veel spellend leest
  - veel fouten maakt door het raden van woorden
  - een grote weerstand en/of faalangst tegen leesbeurten ontwikkelt
- Bij de **spelling** valt op dat de leerling:
  - veel spellingsfouten maakt bij vrije schrijfoopdrachten
  - vaak fonetisch spelt (letterlijk opschrijft wat hij hoort)
  - de spellingsregels slecht onthoudt
  - zichzelf niet of nauwelijks corrigeert
- Bij het **schrijven** valt op dat de leerling:
  - een traag schrijftempo heeft
  - vaak een onleesbaar schrift heeft met veel doorhalingen (hoeft niet door een motorisch probleem te komen)

- Bij het **snel benoemen** valt op dat de leerling:
  - problemen heeft met het onthouden van namen of het ophalen van namen uit het geheugen, bijvoorbeeld bij vakken als geschiedenis en topografie.

1.2.3. De coördinator kan op basis van deze (gedeelde) observaties verdere actie ondernemen. De *“Signalenlijst lees- en spellingproblemen” bijlage 1*, kan hiervoor worden ingevuld door docenten.

Wanneer docenten problemen waarnemen, brengt hij/zij deze leerling in bij de leerlingbespreking. Tijdens de leerlingbespreking geeft de dyslexiecoördinator de *Signalenlijst lees- en spellingproblemen” bijlage 1*. Deze signalenlijst wordt door de administratie in Magister geplaatst onder documenten. Wanneer er serieuze vermoedens zijn wordt, overgegaan naar een volgende stap, zie hoofdstuk 2.

2. Signalering   Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator in samenwerking met de orthopedagoog

Uit gegevens blijkt dat er zorgen zijn. Deze worden onderbouwd door bovenstaande signalen. Er wordt overgegaan tot een signaleringsonderzoek. Hiervoor wordt het volgende door de coördinator gedaan:

- bestudering van het dossier, het onderwijskundig rapport en de didactische-leerachterstanden.
- de coördinator vraagt ouders om een vragenlijst in te vullen. Deze zal door de coördinator op worden gestuurd.
- is er sprake van een discrepantie tussen de resultaten op de NIO (de intelligentie) en het didactisch presteren (de resultaten op lees- en spellingstesten, vanuit de basisschool Cito leerlingvolgsysteem). Dit zijn leerlingen die beduidend lager scoren bij Technisch Lezen en Spelling dan het verwachte leerrendement op basis van hun schooladvies en IQ.
- afname van de signaleringstoetsen uit het protocol dyslexie voor het voortgezet onderwijs (2013) (dictee het wonderlijke weer, stilleestekst “de tekenbeet”, de overschrijftaak, technisch lezen ‘Brus EMT’).
- Ouder(s) worden verzocht een vragenlijst in te vullen om informatie over de ontwikkeling, de voorschoolse periode, basisschoolperiode en voor zover van toepassing over de periode op het voortgezet onderwijs van hun zoon of dochter te geven (zie voor vragenlijst bijlage 3).

Al deze gegevens worden gebundeld in het ‘Format voor signalering ‘ in bijlage 2. Vervolgens levert de dyslexiecoördinator de gegevens aan bij de orthopedagoog. Deze neemt een beslissing over:

- of de leerling op grond van de verzamelde gegevens ondersteuning nodig heeft (3.1).
- de noodzaak van nader onderzoek naar dyslexie (3.2).

3. Ondersteuning ten behoeve van hardnekkigheid   Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator

Voordat dyslexie kan worden vastgesteld moet er sprake zijn van hardnekkige problemen. Er is sprake van achterstand en didactische resistentie (SDN, 2008). Achterstand betekent dat de technische lees- en/of spellingvaardigheid van de leerling significant afwijkt van het niveau dat gegeven zijn leeftijd en opleidingsniveau mag worden verwacht.

Van didactische resistentie is sprake als extra hulp en inspanning niet of nauwelijks leiden tot verbetering van de lees- en spellingresultaten. Het moet gaan om intensieve ondersteuning afgestemd op de instructiebehoeften van de individuele leerling.

3.1 Op basis van onvoldoende aangetoonde hardnekkigheid (na 1^e signaleringsmoment).

Indien sprake is van onvoldoende hardnekkigheid wordt ingezet op ondersteuning binnen de verschillende locaties. De manier waarop dat georganiseerd is, verschilt per locatie.

3.2 Ondersteuning

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en mentor

De ondersteuning t.b.v. hardnekkigheid die door de coördinator wordt geregeld is kortdurend (ca. half schooljaar) en is voornamelijk gericht op het versterken van competenties van leerlingen in de betreffende moeilijkheid (lezen en/of spellen).

Volgens de reguliere weg wordt na een periode van intensieve ondersteuning 15-20 weken een tweede signaleringsonderzoek afgenomen.

Mocht blijken dat een de leerling sterk vooruit is gegaan en voldoende scores laat zien op de signaleringstesten, dan zal deze leerling gevolgd worden door de coördinator en de mentor, maar zal er geen dyslexie onderzoek worden uitgevoerd.

Wanneer blijkt dat de geleverde ondersteuning onvoldoende heeft bijgedragen aan het verbeteren van het niveau van lezen en/of spelling wordt (zwakke scores op de signaleringstesten), is aan het criterium van didactische resistentie voldaan en wordt in samenspraak met ouders een dyslexieonderzoek afgenomen.

4. Onderzoek en verklaring

Verantwoordelijk: Orthopedagoog

Als aan de voorwaarde van didactische resistentie en hardnekkigheid wordt voldaan en als de gegevens van het afgenomen signaleringsonderzoek aanleiding geven, wordt een dyslexie onderzoek afgenomen. De diagnose fase wordt uitgevoerd door de orthopedagoog in samenwerking met de psychodiagnostisch medewerker.

De coördinator wordt op de hoogte gesteld over de vragen van het signaleringsonderzoek. De coördinator zal dit communiceren met de ouders.

De psychodiagnostisch medewerker ontvangt van de orthopedagoog de benodigde informatie om het onderzoek in te plannen en af te kunnen nemen. De psychodiagnostisch medewerker stemt de datum en tijdstip af met de coördinator.

De orthopedagoog stelt onder supervisie van een orthopedagoog-generalist de diagnose dyslexie. De resultaten van het onderzoek hebben een geldigheidsduur van twee jaar.

Indien de diagnose dyslexie gesteld is, voegt de orthopedagoog-generalist een dyslexieverklaring toe. De dyslexieverklaring is onbeperkt geldig. Een kopie van de verklaring is voor school bestemd. In de verklaring staan aanbevelingen. Het gaat zowel om aanbevelingen voor remediëring als om aanpassingen ter compensatie en de mogelijke dispensaties.

5. Faciliteiten en materialen tijdens de les

Verantwoordelijk: Alle docenten

Docenten kunnen door hun pedagogisch-didactisch handelen ervoor zorgen dat leerlingen zo min mogelijk belemmerd worden door de gevolgen van dyslexie. Zij moeten leerlingen in staat stellen optimaal van het onderwijs te profiteren. Leerlingen met een dyslexieverklaring hebben recht op een aantal faciliteiten. In magister is de aantekening 'dyslexieverklaring aanwezig' aangegeven. Daarnaast kan een leerling het zelf bij de docent kenbaar maken door een D op een proefwerkblad te zetten. Of bij de mentor vragen naar een dyslexiepas.

Faciliteiten waarvan binnen het HSL gebruik kan worden gemaakt zijn:

- Extra tijd bij toetsmomenten. De locaties zorgen voor een adequate regeling van de realisatie van deze extra tijd.
- Aangepaste foutentelling bij Nederlands, moderne vreemde talen en zaakvakken:

Voor leerlingen met dyslexie gelden de volgende afspraken ten aanzien van de spelling (deze regeling geldt Lyceum breed):

- Nederlands en de moderne vreemde talen:
    - o spelfouten tellen voor ¼ . Het protocol VO zegt: Pas de beoordeling van spelling aan. Laat docenten een gebruiksvriendelijke aanpassing maken. Spreek bijvoorbeeld af bij het nakijken van een proefwerk de aftrekpunten voor spelling met een andere kleur aan te geven. Deel dat aantal punten aan het einde door de helft of reken slechts een derde.
    - o grammaticale fouten: geen aangepaste beoordeling
  - Zaakvakken: de proefwerken en werkstukken inhoudelijk beoordelen en niet op spelling, ook niet bij vaktermen. Spellingsfouten worden dus niet gerekend.
  - Leerlingen op het proefwerkblad laten schrijven (antwoorden invullen)
- Onvoorbereid hardop voorlezen vermijden
  - Proefwerken aanbieden in lettertype Arial tekengrootte 12 met overzichtelijke lay-out
  - Proefwerken niet altijd schriftelijk, maar ook mondeling afnemen (in overleg)
  - Indien in het bezit van een laptop met tekst en spraakondersteuning (Claro Read) mogen leerlingen deze gebruiken
  - Claro Read kan in de les worden gebruikt, bij een proefwerk in overleg

Naast deze compenserende maatregelen wordt van docenten verondersteld dat zij flexibel kunnen inspelen op de behoefte van de dyslectische leerling.

6. Ondersteuning van een leerling met dyslexie

Verantwoordelijk:

Dyslexiecoördinator en docenten

Naast dat docenten rekening kunnen houden met de onderwijsbehoeften van een leerling met dyslexie, kan binnen de verschillende locaties worden gestreefd naar het bieden van ondersteuning. Voor een leerling met dyslexie geldt dat we ons richten op het competent maken van de leerling. De leerling weet wat zijn leerstoornis inhoudt en wat de gevolgen daarvan voor het eigen handelen zijn. Hij leert welke aanpak het beste werkt en vraagt hulp waar dat nodig is, zodat hij zelfstandiger met het leerprobleem weet om te gaan. We verwachten van leerlingen dat ze zelf voor hun zaken zorgen en proactief handelen. Zo kiezen wij er bijvoorbeeld voor om in de ondersteuning voornamelijk compenserende maatregelen te nemen. We willen de leerling daarmee niet afhankelijk maken van extra hulp, maar wel ondersteunen en handreikingen geven bij concrete problemen.

6.1 Ondersteuning van leerlingen met dyslexie in de onderbouw en de bovenbouw

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator

Aanbod klas 1:

Leerling krijgt indien nodig extra ondersteuning. De vorm van ondersteuning verschilt per locatie en kan per jaar anders zijn. Deze ondersteuning kan bestaan uit:

- Aandacht schenken aan de planning van het schoolwerk.
- Ondersteuning/ ondersteuning bij de geboden lesstof in alle vakken.
- Ondersteuning in de software ondersteunende programma's voor dyslectische leerlingen. Tijdens de ondersteuningslessen leren de leerlingen met compenserende software (zoals Claread) omgaan.
- Maar ook strategieën aan te leren die ze bij het lezen van langere teksten, bv. bij zaakvakken kunnen toepassen.
- Aandacht te besteden aan het leren van woordjes d.m.v. strategieën aanleren bij de moderne vreemde talen, omdat leerlingen vanaf het begin moeite hebben met het leren van de vreemde talen.

Na het 1^e trimester moet de afweging worden gemaakt of de leerling extra ondersteuning nodig heeft.

- De coördinator communiceert de behoefte met de leerling en ouders.

- N.b. De leerlingen moeten gestimuleerd worden om zelf op een juiste manier om te gaan met de dyslexie, leren hulp te vragen als dat nodig is, maar het niet gebruiken als gemakkelijk excuus.

Aanbod klas 2 en 3:

Op aanvraag. Op eigen initiatief van de leerling, kan in overleg met de dyslexiecoördinator de leerling ondersteuning ontvangen. Ondersteuning kan geboden worden door vakleerkracht, maar ook ondersteuning van een tutor behoort tot de mogelijkheden.

7. Behandeling

Behandeling wordt binnen Het Stedelijk Lyceum niet gegeven. Hiervoor wordt verwezen naar een externe organisatie die kan voorzien in behandeling voor dyslectische leerlingen. De kosten die daarmee gemoeid gaan, zullen voor rekening van ouder(s)/ verzorger(s) zijn. De bovengenoemde ondersteuning is wat Het Stedelijk Lyceum maximaal kan bieden. Wel is Het Stedelijk Lyceum te allen tijde bereid om mee te denken in de meest optimale oplossing voor de leerling.

8. Dispenserende maatregelen

Verantwoordelijk:
Locatiedirectie, dyslexiecoördinator en
orthopedagoog

8.1. *Uitgangspunten*

Het verlenen van een dispensatie wordt alleen gedaan als de kans reëel is dat de leerling door de beperking niet het niveau haalt dat bij deze leerling past. Met de leerling en zijn ouders moet duidelijk de consequenties van de dispensatie worden gecommuniceerd.

8.2. *Dispensatie versus vrijstelling*

Bij het aanbieden van hulp aan leerlingen met dyslexie wordt een belangrijk onderscheid gemaakt tussen het verlenen van dispensatie en vrijstelling. Bij dispensatie krijgt een leerling een vervangende opdracht voor het vak waar de dispensatie voor wordt aangevraagd. Bij vrijstelling hoeft de leerling het desbetreffende vak niet meer te volgen. Dit gebeurt alleen in een uitzonderlijke onderwijsrichting; zie paragraaf 8.3, vmbo-t.

Aanpassingen in de vorm van dispensaties betekent dat een leerling wordt vrijgesteld van bepaalde geldende eisen, dus niet alle. Bij het vaststellen van een dispensatie moet het toekomstperspectief van de leerling centraal staan. Voor taken die de leerling bij het eindexamen of in een vervolgopleiding uit moet kunnen voeren, moet een school geen dispensatie verlenen. Bij dergelijke taken moet worden nagegaan met welke hulpmiddelen een leerling ze wel kan uitvoeren.

De ouders van een leerling met een officiële dyslexieverklaring kunnen dispensatie aanvragen. Zo'n aanvraag wordt aangegeven bij de locatiedirecteur. De verdere procedure is als volgt:

1. De dyslexiecoördinator krijgt de vraag en maakt de eerste screening.
  - De leerling zal bij de dyslexiecoördinator bekend moeten zijn;
  - De coördinator zal kijken naar de gegeven ondersteuning/aanpassingen;
  - Voert eventueel gesprekken met mentor/docenten.
2. Ouders dienen bij de directie van school een schriftelijk verzoek tot dispensatie in.
3. De directie geeft dit door aan de dyslexiecoördinator.
4. De dyslexiecoördinator legt het verzoek neer (bijlage 5 zover mogelijk ingevuld) bij de orthopedagoog van Het Stedelijk.
5. Deze doet kort onderzoek en maakt een kort verslag
6. De orthopedagoog brengt verslag/advies uit naar de locatiedirecteur en geeft de coördinator door dat het verslag/advies bij de locatiedirecteur ligt.

7. De directie neemt een besluit over de aanvraag tot dispensatie.
8. De locatiedirecteur speelt dit besluit door naar het bestuursbureau en naar de dyslexiecoördinator.
9. De directie stuurt de vaksectie aan voor een vervangende opdracht en stelt de dyslexie coördinator op de hoogte.
10. De directie zorgt ervoor dat per leerling de dispensatie elektronisch wordt aangegeven bij de Onderwijs Inspectie.

8.3. Voorstellen en afspraken in de onderbouw (gebaseerd op het protocol VO mei 2013)

Mogelijkheden voor dispensaties zijn:

- vrijstelling van voorleesbeurten;
- vrijstelling van spellingtoetsen (echter niet wanneer deze in schoolexamen zitten);
- de omvang van de boekenlijst verminderen;
- vrijstelling van Duits of Frans in de onderbouw van het vmbo. In bijzondere gevallen kan vrijstelling verleend worden op het havo. Deze zijn hieronder uitgewerkt.

Vmbo-b en k

Aan leerlingen in vmbo-b en vmbo-k wordt Nederlands, Engels en Duits aangeboden. Zij kunnen op basis van een dyslexieverklaring dispensatie krijgen voor het vak Duits. Het vmbo mag zelf invulling geven aan het onderwijs in die tweede moderne vreemde taal. Vmbo-k leerlingen met een dispensatie die opstromen naar vmbo-t blijven de dispensatie houden. Vmbo-k leerlingen krijgen geen Frans. Als zij opstromen hoeven zij Frans niet in te halen of als nog te volgen.

Vmbo-t

Vmbo-t leerlingen moeten naast Engels ook in een tweede moderne vreemde taal onderwezen worden, een derde mag. Vmbo-t leerlingen krijgen binnen HSL doorgaans onderwijs in Nederlands, Engels, Frans en Duits. Dit is meer dan dat zou hoeven op basis van de wetgeving. Voor het volgen van alleen Frans of alleen Duits is daarom geen ontheffing nodig. Vrijstelling voor Frans én Duits is niet mogelijk. Wanneer er dus één taal wordt gegeven, kan dus geen vrijstelling worden gegeven. Wel kan de school in de eerste twee leerjaren van het vmbo zelf invulling geven aan het onderwijs in de tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor de moderne vreemde taal. Om een leerling tegemoet te komen kan voor een dispensatieopdracht (paragraaf 8.4) worden gekozen die dekkend is voor de studielast. Na afronding van die opdracht kan de leerling een ander vak met hetzelfde aantal studielasturen volgen.

Voor in de bovenbouw van het vmbo zijn er weinig mogelijkheden tot ontheffing geregeld, omdat er in de verschillende sectoren veel keuzevrijheid is. Het probleem kan meestal worden omzeild door het vak Frans of Duits niet te kiezen. De ontheffingsmogelijkheden concentreren zich daarom op de sector economie.

In de sector Economie moeten leerlingen kiezen tussen wiskunde of een tweede moderne vreemde taal. Ze kunnen dan ook de tweede moderne vreemde taal vermijden door wiskunde te kiezen. Leerlingen die in de eerste twee leerjaren ontheffing hadden voor Frans of Duits, behouden deze ontheffing in de sector Economie. In plaats van Frans of Duits kunnen ze kiezen voor Arabisch, Turks, Spaans, maatschappijleer II, geschiedenis en staatsinrichting of aardrijkskunde. Dit geldt ook voor leerlingen die onderwijs gaan volgen in de basisberoeps - gerichte leerweg en die eerder leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) volgden.

De directie meldt de ontheffing waar nodig aan de inspectie en zorgt voor een onderbouwde verantwoording. Ze doet dit binnen de kaders van de wet- en regelgeving. Een eenmaal gegeven vrijstelling blijft geldig gedurende de hele schoolperiode, ook bij een verandering van niveau.

Daarnaast kunnen zij dispensatie krijgen voor de tweede moderne vreemde taal. Deze vrijstelling en/of dispensatie blijft geldig, zowel bij een overgang naar de bovenbouw vmbo als ook bij opstromen naar het havo.

Havo en vwo

Havo en vwo leerlingen krijgen onderwijs in Nederlands, Engels, Duits en Frans. Vrijstelling verlenen voor Duits of Frans is wettelijk niet toegestaan. Wel kan de school in de eerste drie leerjaren zelf invulling geven aan het onderwijs in de tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor moderne vreemde talen. De directie kan dispensatie verlenen voor Frans en/of Duits. De leerling voert een dispensatieopdracht (paragraaf 8.4) uit en rond deze met goed gevolg af. Vervolgens blijft de leerling bij het vak aanwezig, maar vult de tijd in met een ander taalvak. De school moet hierbij wel rekening houden met de mogelijke profielkeuze van de leerling in verband met zijn doorstroommogelijkheden.

In de bovenbouw van het havo is een tweede moderne vreemde taal in drie van de vier profielen niet verplicht. Havoleerlingen kunnen de tweede moderne vreemde taal vermijden door een ander profiel te kiezen dan Cultuur en Maatschappij.

Leerlingen in de bovenbouw van het vwo moeten naast Engels een tweede moderne vreemde taal volgen. Leerlingen kunnen hiervoor ontheffing krijgen als zij het profiel Natuur & Techniek of Natuur & Gezondheid volgen en ten gevolge van hun dyslexie zo slecht presteren op deze tweede moderne vreemde taal, dat dit naar verwachting een succesvolle afronding van de opleiding in de weg staat. Voor leerlingen op het gymnasium is geen ontheffingsmogelijkheid geregeld, omdat daar de klassieke taal in plaats van de tweede moderne vreemde taal komt. Hiervoor geldt een vergelijkbare studielast.

8.4. Dispensatie opdracht

Verantwoordelijk: Vaksectie

Hoe de dispensatie vorm gegeven wordt, bepaalt de vaksectie van de locatie. De leerling die dispensatie krijgt, maakt een vervangende opdracht gedurende één trimester. Deze opdracht moet met een voldoende worden beoordeeld. Zowel de opdracht als de beoordeling wordt verzorgd door de vakdocent van het vak waar dispensatie voor verleend is. De desbetreffende leerling blijft gedurende het hele schooljaar wel aanwezig in de klas. Wanneer er dispensatie wordt gegeven in het eerste trimester, wordt er gewerkt aan de opdracht en werkt de leerling in het tweede en derde trimester aan een ander vak.

8.5 ICT faciliteiten

JAN KATER VRAGEN!!

8.5.1. Claroread voor thuisgebruik

1. Als Claroread voor thuisgebruik is aangeschaft is de eerste stap dat de installatie op de thuiscomputer geslaagd is. (Het gaat om een Windows-computer en de USB-versie is aangeschaft bij Opdidakt/Woordhelder via de kortingsregeling, omdat de school een schoollicentie heeft.)
2. Als stap 1 is gelukt, dan gaat het om een basisversie van Claroread. Deze versie kan Worddocumenten lezen, kan teksten lezen in internet browsers (Internet Explorer, Firefox) en TEKST-PDF. (Er bestaan ook foto-PDF-bestanden. Het verschil is te zien: als een stukje tekst in een PDF-bestand gemarkeerd kan worden, dan is het een tekst-pdf.)
3. Om een leerboek in Claroread opgelezen te krijgen zijn er twee mogelijkheden:
  - Het (leer)boek wordt gescand met een speciale Claroread-toevoeging die NIET in de basisversie zit. (Er ontstaat bij het scannen een bestand dat door Claroread gelezen kan worden.)
  - Je laat het scannen achterwege en de ouder/school koopt bij Dedicon de Claroread-versie van het leerboek. Deze bestelling kan het beste door/vanuit school gedaan

worden door iemand die daar op locatie voor verantwoordelijk is. (Deze voorziening is strikt persoonlijk. En voor één jaar. Omdat er subsidie in zit, is zo'n gedigitaliseerd leerboek goedkoop: ong. €5,-. De school moet er bij de bestelling voor instaan dat het om een levering voor een leerling met een officiële dyslexieverklaring gaat.) In dit laatste geval -voor thuisgebruik- gaat het Dedicon-materiaal met de leerling mee naar huis.

4. Om gedigitaliseerde leerboeken van Dedicon door Claread opgelezen te krijgen, is nog een toevoeging vereist. Die toevoeging heet 'Boekenlezer' en kost €19,-.

Voor aanvullende uitleg: <https://www.claread.nu/wp-content/uploads/2014/07/handleiding-DVD-com.pdf>

9. Leerlingen in de bovenbouw en het Centraal Schriftelijk Eindexamen

Verantwoordelijk: Dyslexiecoördinator en afdelingsleiders

9.1 Bovenbouw

Belangrijk voor de docenten om ook in de bovenbouw rekening te houden met de leerlingen die dyslexie hebben. Leerlingen in de bovenbouw maken gebruik van de faciliteiten waar zij recht op hebben.

In veel gevallen kan de directeur een besluit nemen ten aanzien van aanpassingen voor leerlingen met dyslexie. Hij hoeft voor dergelijke aanpassingen geen toestemming van de inspectie te vragen. Hij dient de aanpassingen echter wel bij de inspectie te melden en te kunnen onderbouwen. Dit dient te gebeuren op basis van de dyslexieverklaring en de aanpassingen die in de loop van de schoolloopbaan voor de individuele leerlingen zijn gedaan. Dit wordt onderschreven door: *Op basis van artikel 55 van het eindexamenbesluit lid 1 'de directeur kan toestaan dat een gehandicapte kandidaat het examen geheel of gedeeltelijk aflegt op een wijze die is aangepast aan de mogelijkheden van de kandidaat. In dat geval bepaalt de directeur de wijze waarop het examen zal worden afgelegd, met dien verstande dat aan de overige bepalingen in dit besluit wordt voldaan. Hij doet hiervan zo spoedig mogelijk mededeling aan de inspectie.'* kan de directeur besluiten de examencondities aan te passen voor leerlingen met dyslexie maar er is geen mogelijkheid aanpassingen te doen in de exameneisen of de inhoud van het examen.

Het is van belang dat de ondersteuning in het onderwijs en de aanpassingen die tijdens het examen worden toegestaan in elkaars verlengde liggen. De grondslag hiervoor ligt in de dyslexieverklaring van de individuele leerling waarin zo concreet mogelijk beschreven staat welke faciliteiten en materialen voor de dyslectische leerling noodzakelijk zijn.

9.2 Het Centraal Schriftelijk Eindexamen.

Hieronder staan de mogelijkheden die er zijn voor dyslectische leerlingen tijdens het Centraal Schriftelijk Eindexamen.

- Elke dyslectische leerling heeft recht op 30 minuten verlenging tijdens het CSE. Andere aanpassingen kunnen alleen worden toegestaan wanneer zij in het rapport of de dyslexieverklaring van de orthopedagoog-generalist of GZ-psycholoog zijn genoemd
- Leerlingen met dyslexie kunnen gebruik maken van een tekstverwerker met spellingscontrole. De directie dient vroegtijdig, voor 1 november, de inspectie op de hoogte te stellen welke leerlingen aangepast examen doen en op welke wijze zij dat doen.
- Bij Centraal schriftelijke examens waar het gebruik van een woordenboek is toegestaan hebben dyslectische leerlingen geen recht op het gebruik van een digitaal woordenboek omdat er een oneigenlijk voordeel ontstaat doordat er met een digitaal woordenboek veel sneller kan worden opgezocht.

- De standaardletter voor het Centraal schriftelijk eindexamen is Arial 12.
- Auditieve ondersteuning kan worden verleend voor schoolexamens en centraal schriftelijke eindexamens. Voor het eerste tijdvak zijn er op bestelling Daisy-cd beschikbaar of PDF bestanden die gebruikt kunnen worden met een voorleesprogramma. In het tweede tijdvak zijn er alleen voor Nederlands en Engels Daisy-cd beschikbaar. Dat betekent dus dat in het tweede tijdvak alleen voor Nederlands en Engels een Daisy beschikbaar is. Als een leerling die gebruik maakt van auditieve ondersteuning in het tweede tijdvak in een ander vak dan Nederlands of Engels examen aflegt, dan kan de school een individuele voorleeshulp regelen die op verzoek de teksten en de vragen voorleest. Vooraf dienen hierover met de desbetreffende leerling afspraken te worden gemaakt m.n. ten aanzien van de mogelijkheid om te vragen iets nogmaals voor te lezen. Een Daisy of spraaksynthese cd dient uiterlijk 1 november voorafgaand aan het eindexamenjaar te worden besteld bij DUO.

Let op: Ieder jaar worden de examenrichtlijnen uitgegeven in september. De hierboven genoemde informatie kan afwijken van de laatste richtlijnen.

10. Ouders

Verantwoordelijk: Mentor, dyslexiecoördinator en ouders

Een goede samenwerking met de ouders van de leerling is essentieel voor een goede ondersteuning van de leerling. Uit onderzoek blijkt dat leerlingen van actief betrokken ouders beter presteren op school (Menheere & Hooge, 2010). School en ouders willen graag dat een leerling met dyslexie optimaal presteert op school en goed is voorbereid op een vervolgopleiding. Het uiteindelijke doel is dat hij in de toekomst zelfstandig kan functioneren in de samenleving en daarbij zo min mogelijk hinder ondervindt van zijn dyslexie.

Belangrijk is dat er momenten worden gepland in de schoolloopbaan van de leerling waar school en ouders contact met elkaar hebben. Hierbij kan worden gedacht aan

- open dagen,
- het kennismakingsgesprek,
- een 10-minutengesprekken,
- een besprekingen op verzoek van ouders of school vanwege plotseling dalende cijfers of sociaal-emotionele problemen,
- bij signalering van ernstige lees- en/of spellingproblemen bij een leerling
- wanneer er ondersteuning wordt geboden.

11. Werkgroep

Wij, dyslexiecoördinatoren van de locatie, zorgen voor een doorgaande lijn in het zo optimaal laten functioneren van een leerling met dyslexie. Tijdens onze twee maandelijks werkgroepen bijeenkomsten wisselen we informatie en ervaringen uit. Daarnaast is het prettig dat hoewel de werkwijzen op de locaties van elkaar verschillen, maar sterk in elkaars verlengde liggen. De uitwisselingen van informatie en ervaringen zorgen voor een breed domein aan kennis en vaardigheden op het gebied van dyslexie.

12. Expertise centrum

Het Expertise Centrum is voor het ontvangen van signalen van de werkvloer, om deze om deze mee te nemen naar het MT van de diverse locaties. Hierbij gaat het specifiek om het onderwerpen met betrekking tot het dyslexiebeleid. Daarnaast kan het ook zijn dat het Expertise Centrum vragen

vertaald vanuit het MT naar gerichte opdrachten voor diverse medewerkers die met dyslexie te maken hebben.

Vanuit het expertisecentrum worden diverse ontwikkelingen omtrent dyslexie nauwlettend gevolgd. Een ontwikkeling die het Expertise Centrum in wil zetten is om de dwarsverbanden met de LOG's te versterken. De redenen hiervoor zijn dat leerproblemen een gevolg kunnen zijn en samenhangen met gedragsproblemen. Het is belangrijk om in zijn totaliteit naar leerlingen met een ondersteuningsbehoefte te kijken.

13. Bronvermelding

Boeken en brochures

- Henneman, K., Bekebrede, J., Cox, A., & Krosse, H. de, (2013). Protocol dyslexie voortgezet onderwijs: *Handreiking voor directie, middenmanagement en docenten*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.
- Stichting Dyslexie Nederland (2008). *Dyslexie. Diagnose en behandeling van dyslexie*. Brochure van de Stichting Dyslexie Nederland. Geheel herziene versie. (zie voor een digitale versie: www.stichtingdyslexienederland.nl).

Eindexamenbesluit

www.examenblad.nl:

- De informatie op deze site is gefilterd op het jaar waarin het eindexamen wordt afgerond. Kies daarom eerst voor het juiste examenjaar.
- Belangrijke informatie is terug te vinden in de September- en Maartmededelingen. Bekijk onder meer de bijlage Hoofdlijnen aangepaste examens.
- Onder 'Algemeen' staat een link naar de examenbesluiten.

Wetten

- www.wetten.nl (bijvoorbeeld de WVO en het Inrichtingsbesluit WVO). Alle informatie rond dyslexie staat vermeld onder VWO, maar geldt voor alle profielschooltypes. (Klik op: VWO > Bijzondere groepen kandidaten > Dyslexie en tweede fase of Dyslexie en doorstroming vanuit vmbo TL en 3 havo.)

Examens

- www.cito.nl (Klik op Centrale examens > Lettergrootte centrale examens 2013)

Wet- en regelgeving dyslexie

- www.masterplandyslexie.nl
- www.steunpundyslexie.nl

Bijlagen

Let op: De volgorde van de formulieren in de bijlage kan nog worden aangepast.

Bijlage 0: Overdrachtsformulier bij een(vermoeden van) dyslexie.

Dit formulier is lang geleden opgesteld, maar wordt niet gebruikt, terwijl dit zeer compleet en bruikbaar is.

Overdrachtsformulier BaO- VO voor leerlingen met (het vermoeden van) dyslexie

Naam leerling: _____ **School:** _____

Naam docent: _____ **Datum:** _____

Status:

- Leerling heeft een dyslexieverklaring; datum van afgifte _____
- Er bestaat een vermoeden van dyslexie; reden _____

Aard van de leesproblemen (meerdere antwoorden mogelijk):

- Leest traag maar zonder opvallende fouten
- Leest traag met veel fouten
- Leest voldoende snel maar maakt veel fouten
- Raadt veel tijdens het lezen
- Spelt woorden tijdens het lezen
- Heeft moeite met begrijpend lezen
- Heeft geen plezier in lezen

Aangeboden hulp/ ondersteuning bij de leesproblemen:

- Welke hulp heeft de leerling gehad bij het leren lezen: _____
- Welke faciliteiten heeft de school al geboden:
- Meer tijd voor leesactiviteiten
  - Gebruik spraak herkenningsoftware/ hardware (bijv. Sprint plus, daisy speler, reading pen) nl: _____
  - Andere faciliteiten, nl _____

Aard van de spellingsproblemen (meerdere antwoorden mogelijk):

- de vloeiendheid bij het spellen geeft problemen (lang nadenken, twijfelen, veel zelfcorrecties)
- de spellingsregels worden onvoldoende beheerst, specificeer:
- open/gesloten lettergreepregel wordt onvoldoende beheerst
  - verlengingsregel (d/t) wordt onvoldoende beheerst
  - werkwoordspelling wordt onvoldoende beheerst
- de leerling gebruikt de spellingsregels bewust, maar dit kost zeer veel tijd en inspanning
- de leerling gaat bij het spellen sterk op zijn gehoor af en maakt daardoor fonetische fouten
- de leerling heeft problemen met het schrijven van teksten in eigen bewoordingen (stellen)
- het niveau van de geschreven teksten is zwakker dan verwacht zou worden op basis van de algemene indruk van de leerling

Aangeboden hulp/ ondersteuning bij de spellingsproblemen:

- Welke hulp heeft de leerling gehad bij het leren spellen: _____
- Welke faciliteiten heeft de school al geboden:
- meer tijd voor spellingsactiviteiten
  - gebruik van spellingscontrole, middels: _____

gebruik van software nl.: _____

Motorische problemen (meerdere antwoorden mogelijk):

- de leerling heeft een slordig handschrift, maar dit is niet belemmerend voor zelfcorrectie en het houden van overzicht over het werk
- de leerling heeft een slordig handschrift hetgeen belemmerend is voor zelfcorrectie en overzicht over het werk
- de leerling heeft problemen met het tempo van het schrijven hetgeen in hoofdzaak toe te schrijven is aan problemen in de (fijne) motoriek

Aangeboden hulp/ ondersteuning bij de motorische problemen:

- De school heeft faciliteiten aangeboden, nl:
  - Aangepast schrijfgerei (bijv. Stabilo-pen), nl
  - Gebruik van computer/ software, nl _____
  - Anders, nl: _____

Werkhoudingsproblemen/ Sociaal-emotionele problemen (meerdere antwoorden mogelijk):

- de leerling heeft een zwakke concentratie bij de volgende vakken: _____
- De leerling heeft moeite om hulp te accepteren
- De leerling heeft last van onzekerheid/ faalangst bij de volgende vakken: _____
- De leerling wordt snel onzeker of gedemotiveerd bij kritiek
- De leerling heeft vaak moeite om met zijn werk te beginnen/ met taak te starten
- De leerling heeft onvoldoende beeld van zijn eigen sterke en zwakke kanten
- De leerling heeft onvoldoende doorzettingsvermogen, geeft snel op
- De leerling heeft een zwakke motivatie bij de volgende vakken: _____
- De leerling heeft moeite met het maken van zijn huiswerk
- De leerling heeft problemen in de omgang met leeftijdsgenoten
- De leerling heeft problemen in de omgang met docenten/ moeite met wisselende docenten
- Bijkomende problemen: ADHD, PDD-NOS, anders nl: _____

Thuisituatie (meerdere antwoorden mogelijk):

- ouders zijn niet in staat voldoende hulp bieden bij :
  - het plannen van het huiswerk
  - maakwerk
  - leerwerk
- Ouders hebben irreële verwachtingen van hun kind
- Er is sprake van problemen in de thuisituatie, nl: _____

Welke faciliteiten/ hulp zouden aan te bevelen zijn in het voortgezet onderwijs:

- ondersteunende software, te denken aan: _____
- faalangst reductie training
- extra hulp bij planning en organisatie
- huiswerk ondersteuning
- extra instructie, controle (tijdens de les, bijhouden agenda, gemaakte huiswerk)
- extra visuele ondersteuning (bijv. plaatjes) bij lesstof
- extra mondelinge uitleg bij geschreven teksten
- mondelinge afname van proefwerken bij de volgende vakken _____
- leerling niet onnodig veel van het bord over laten nemen (geef liefs aantekeningen op papier)
- geef geen onverwachte leesbeurten (laat deze eventueel thuis voorbereiden)
- geef leerling bij luistertoetsen een koptelefoon
- extra tijd bieden in de volgende situaties: _____
- anders nl: _____

Eventuele opmerkingen:

Bijlage 1: Signalenlijst lees- en spellingproblemen

Om leerlingen met ernstige lees- en spellingproblemen, mogelijk dyslectische leerlingen te signaleren via observatie is noodzakelijk te weten waar deze leerlingen problemen mee hebben. In 1.2 staat overzicht van mogelijke problemen. Voor observaties in de klas is dit overzicht ingekort tot de meest in het oog springende problemen.

Om signalen te registreren is observatie alleen niet voldoende. Signalen moeten ook uitgelokt worden door het geven van specifieke taken of door het vragen stellen aan leerlingen.

	Mogelijke signalen dyslexie	Naam leerling:
TECHNISCH LEZEN	<i>Heeft moeite met accuraat en vloeiend hardop lezen</i>	Ja / Nee
	<i>Struikelt met hardop lezen over onbekende woorden</i>	Ja / Nee
	<i>Leest zeer traag</i>	Ja / Nee
SPELLEN	<i>Maakt zowel in complexe als in alledaagse eenvoudige woorden veel spelfouten</i>	Ja / Nee
	<i>Maakt bij de moderne vreemde talen fouten die wijzen op interferentie met het Nederlandse spellingsysteem</i>	Ja / Nee
SPREKEN	<i>Heeft moeite de juiste uitspraak van woorden in de moderne vreemde talen onder de knie te krijgen</i>	Ja / Nee
	<i>Is soms traag in het onder woorden brengen van zaken door woordvindingsproblemen</i>	Ja / Nee
LUISTEREN	<i>Heeft moeite met luisteroefeningen, werkt traag en kan onvoldoende tot begrip komen</i>	Ja / Nee
ALGEMEEN	<i>Heeft moeite met het onthouden van betekenisloze associaties, bijvoorbeeld vocabulaire, namen, jaartallen e.d. ondanks intensief oefenen</i>	Ja / Nee
	<i>Werkt traag, kan herhaaldelijk het tempo van de klas niet bijhouden als het om lezen en schrijven gaat</i>	Ja / Nee
FUNCTIONELE TAKEN	<i>Schrijft onsamenhangende teksten</i>	Ja / Nee
	<i>Laat bij correctie fouten zitten, ziet ze over het hoofd</i>	Ja / Nee
	<i>Slaat vragen over bij opdrachten en proefwerken</i>	Ja / Nee
	<i>Maakt fouten bij het overnemen van gegevens van het bord</i>	Ja / Nee
	<i>Heeft problemen met begrijpend lezen</i>	Ja / Nee
	<i>Heeft problemen met stellen/formuleren</i>	Ja / Nee
SOCIAALEMOTIONEEL	<i>Is onzeker over zijn cognitief functioneren</i>	Ja / Nee
	<i>Is ongemotiveerd voor taken die hij moeilijk vindt</i>	Ja / Nee
	<i>Heeft moeite met concentratie</i>	Ja / Nee
	<i>Vertoont vermijdingsgedrag</i>	Ja / Nee

Specifieke opmerkingen m.b.t. gesignaleerde leerlingen:

Naar aanleiding aanvraag signalering dyslexie

Naam:
 Geboortedatum:
 Leeftijd:
 Geslacht:
 School: Het Stedelijk Lyceum, locatie
 Klas:
 Onderwijsniveau:
 Datum toetsing:
 Datum verslag:

De signaleringsfase richt zich op de selectie van leerlingen die mogelijk dyslectisch zijn. Deze fase moet informatie opleveren over:

- niveau van technisch lezen en/of spellen. Ligt het niveau onder wat van hem of haar, gegeven leeftijd en omstandigheden, mag worden verwacht? (criterium van achterstand)
- de hardnekkigheid van de problemen. Zijn de problemen bij het (aanleren van) lezen en/of spellen blijven bestaan, ondanks voldoende en adequate remediërende instructie en oefening? (criterium van didactische resistentie).

Dossieranalyse

Gegevens basisschool:

XXXX is afkomstig van ..... Basisschool heeft wel/ geen vermoeden van dyslexie aangegeven. XXX heeft wel/geen extra ondersteuning gehad voor lezen/spelling. Het is wel/ niet bekend of er dyslexie in de familie voorkomt.

Overig informatie basisschool: Cito eindscore:

Advies basisschool voor vervolgonderwijs:

Didactische gegevens:

Leerachterstand begrijpend lezen:	DLE:	LA:
Leerachterstand technisch lezen:	DLE:	LA:
Leerachterstand inzichtelijk rekenen:	DLE:	LA:
Leerachterstand spelling:	DLE:	LA:

Intelligentie: Datum afname:

NIO	normscore	niveau
Verbale factor	100	Gemiddeld
Synoniemen	100	Gemiddeld
Analogieën	100	Gemiddeld
Categorieën	100	Gemiddeld
Symbolische factor	100	Gemiddeld
Getallen	100	Gemiddeld
Rekenen	100	Gemiddeld
Uitslagen	100	Gemiddeld
Intelligentiequotiënt	100	Gemiddeld

Gegevens voortgezet onderwijs:

Deze leerling valt op.....

Signalering via toetsing

Test	Aantal fouten	Score	Beoordeling	Betekenis
<i>Zinnendictee</i>				
<i>Stillestoets</i>				
<i>Overschrijftaak</i>				
<i>Brus; EMT B</i>	Aantal goed:			

+ Wat heeft de leerling onthouden na het lezen?

Conclusie en advies:

Vult de Orthopedagoog in

A.E.C. Spitshuis
Orthopedagoog
Het Stedelijk Lyceum

Gezien door:
J.A.A. Cox
Orthopedagoog-generalist NVO
Het Stedelijk Lyceum

Bijlage 3: Vragenlijst voor ouders wanneer signalering plaatsvindt

Vragenlijst dyslexie

Om in kaart te brengen of nader onderzoek of ondersteuning nodig is, hebben wij informatie nodig over de ontwikkeling en de schoolgeschiedenis van uw zoon of dochter. Deze informatie gaat over de voorschoolse periode, basisschoolperiode en voor zover van toepassing over de periode op het voortgezet onderwijs. Wij vragen u om onderstaande vragen zo duidelijk mogelijk in te vullen. De door u verstrekte gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld en een onderdeel vormen van het leerling-dossier.

ZAKELIJKE INFORMATIE

Voornaam van uw zoon/dochter	Jongen/meisje
Achternaam	
Adres	
Postcode en woonplaats	
Telefoonnummer	
Geboortedatum	
Locatie	
Klas	
Naam van degene die de lijst invult	
Datum van invullen	
Handtekening	

VOORSCHOOLSE PERIODE (0-4 JAAR)

Vraag 1: *Zijn er complicatie geweest tijdens de zwangerschap en/of de geboorte of vlak daarna?*

Ja / nee Zo ja, welke?

Vraag 2: *Hoe was de spraak/taal ontwikkeling?*

Was uw zoon/dochter later dan gemiddeld met praten?	Ja / nee
Waren er bijzonderheden in het praten, bv. stotteren, moeilijk verstaanbaar praten, moeite met het vormen van zinnen?	Ja / nee Namelijk:
Kon hij / zij moeilijk op woorden komen?	Ja / nee
Had hij / zij moeite met het onthouden van rijmpje en liedjes?	Ja / nee
Heeft uw zoon / dochter logopedische hulp gehad?	Ja / nee Ja, gericht op: Periode:

Vraag 3: Hoe is de motorische ontwikkeling verlopen?

Was uw zoon/ dochter later dan gemiddeld met lopen?	Ja / nee
Had uw zoon/ dochter moeite met de schrijfmotoriek?	Ja / nee
Heeft uw zoon/ dochter fysiotherapie gehad?	Ja / nee Ja, gericht op: Periode:

Vraag 4: Zijn er lichamelijke problemen geweest in de voorschoolse periode?

Waren er bijzonderheden rond het zien?	Ja / nee Ja, namelijk:
Waren er bijzonderheden rond het horen?	Ja / nee Ja, namelijk:
Waren er andere lichamelijke problemen	Ja / nee Ja, namelijk:

PERIODE VAN DE BASISCHOOL**Vraag 5: Naam en plaats van de basisschool:**

--

Vraag 6: Is uw zoon/ dochter op de basisschool wel eens blijven zitten?

Ja / nee Ja, in groep: Reden:

Vraag 7: Heeft uw zoon/ dochter op het speciaal basisonderwijs gezeten?

Ja / nee

Vraag 8: Hoe waren de vorderingen in de groepen 3 t/m 5?

(svp aankruisen wat van toepassing is)

- er waren geen leerproblemen
- er waren twijfels rond de leerresultaten
- er was duidelijk achterstand bij het lezen
- er was duidelijk achterstand bij spelling
- er waren problemen bij het rekenen (bv. leren van de tafels)
- er waren problemen ten aanzien van de schrijfmotoriek

Vraag 9: Hoe waren de vorderingen in de groepen 6 t/m 8?

(svp aankruisen wat van toepassing is)

- er waren geen leerproblemen
- er waren twijfels rond de leerresultaten
- er was duidelijk achterstand bij het lezen
- er was duidelijk achterstand bij spelling
- er was een duidelijke achterstand bij het rekenen
- er waren problemen ten aanzien van de schrijfmotoriek

Vraag 10: In het geval er leerproblemen zijn geweest in de basisschoolperiode:

Is er op de basisschool extra hulp geweest voor lezen?	Ja / nee: Ja, in groep: Gericht op: De hulp werd gegeven door: Het resultaat was:
Is er op de basisschool extra hulp geweest voor spelling?	Ja / nee: Ja, in groep: Gericht op: De hulp werd gegeven door: Het resultaat was:
Is er op een ander gebied extra hulp gegeven?	Ja / nee Ja, gericht op:
Heeft uw zoon/ dochter wel eens een diagnostisch onderzoek gehad (bv. door de interne begeleider, onderwijs-ondersteuningsdienst, particulier bureau)?	Ja / nee Ja, namelijk gericht op: Datum: Door wie: Resultaat was:
Is er hulp buiten de school gegeven?	Ja / nee Ja, namelijk:

Vraag 11. Ten aanzien van de sociaal-emotionele ontwikkeling

Waren er problemen met de motivatie voor het leren en/ of de concentratie?	Ja / nee Ja, namelijk: in groep:
Had uw zoon/ dochter last van faalangst?	Ja / nee Ja, in groep:
Waren er problemen ten aanzien van het gedrag en/ of de omgang met andere leerlingen?	Ja / nee Ja, namelijk: in groep:
Vindt u dat er voldoende ondersteuning is geweest op de basisschool?	Ja / nee / n.v.t. Nee, namelijk:

PERIODE VAN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Vraag 12: *Zijn er problemen met de volgende vakken in het voortgezet onderwijs (bv. ten aanzien van de uitspraak, het lezen, het tekstverklaring, het leren van woordjes, de spelling, de grammatica, luistertoetsen, tempolezen)?*

Nederlands	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Engels	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Frans	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Duits	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Wiskunde	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Aardrijkskunde	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Geschiedenis	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Biologie	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:
Creatieve vakken	Ja / nee Ja, er zijn problemen met:

Vraag 13: *Heeft uw zoon of dochter problemen op het gebied van de studiemotivatie, concentratie, heeft uw zoon of dochter last van faalangst?*

Ja / nee Ja, namelijk:

Vraag 14: *Zijn er mogelijk nog andere problemen die de schoolprestaties negatief beïnvloeden of beïnvloed hebben?*

Ja / nee Ja, namelijk:

Vraag 15: *Vindt u dat de tijd die uw zoon of dochter aan het huiswerk besteedt voldoende is?*

Ja / nee Nee, namelijk:

ALGEMEEN

Vraag 16: *Komt dyslexie of lees en/ of spellingszwakte in de familie voor?*

Ja / nee Ja, namelijk:

Vraag 17: *Is er nog andere informatie van belang, of wilt u iets toelichten?*

Ja / nee

Ja, namelijk:

Hartelijk dank voor het invullen van deze vragenlijst.

Anne Spitshuis
Orthopedagoog
Het Stedelijk Lyceum

Bijlage 4: Formulier voor basisondersteuning voor leerlingen.

Stap 1: De mentor en leerling in (samenwerking met de dyslexiecoördinator) vult Trede 0 in en communiceert de bevindingen met het team dat onderwijs geeft aan de leerling.

Stap 2: Dyslexie coördinator houdt de voortgang van de leerling nauwlettend in de gaten. Mochten vragen ontstaan vult het team Trede 1 in. Bij uitval kan op deze manier snel een passende interventie worden ingezet.

Trede 0: Basisformulier (Hand-out, zie HSL site /ondersteuning)

Personalialia:

Naam leerling	
Klas	
Datum	
Aanwezig bij het overleg	

Gegevens:

	scores	aandachtspunten
Intelligentie NIO		
Intelligentie Cito		
Schoolvorderingen		
Sociaal-emotionele ontwikkeling		
Andere informatie:		

Beschrijving / bespreken huidige situatie (leerling, evt. met ouders):

	Sterke punten	Uitdagingen	Bedreigingen/ aandachtspunten
Fysiek			
Mentaal (werkhouding, welbevinden etc.)			
Contacten met leeftijdsgenoten			
Contacten met leerkrachten			
Thuisituatie			
Anders nl.			

Bijzonderheden:

Gebruik je medicijnen?
Waar moet de schoolrekening mee houden?

Doelen:

Wat zou je willen het komende schooljaar?
Wat heb je daarvoor nodig?
Wat zou helpen? Wie?
Waar heb je ondersteuning nodig?
Wat gaan wij/jij merken?
Hoe ziet dat er uit?
Hoe kan de leerkracht jou helpen?
Wat is het basisschool advies dat je hebt gekregen?

Afspraken/acties

Wat spreken we af, wat gaan we doen?

Opmerkingen:

--

Trede 1: Ondersteuning door team (hand-out voor invullen, zie HSL site/ondersteuning)

Naam leerling
Klas
Datum
Aanwezig bij het overleg

Reden voor bespreking, beschrijving van het probleemgedrag: Leerresultaten: Eruit gestuurd: Verzuim: Ziekte: Opvallend gedrag, blijkend uit signalering, nl: Teruggetrokken gedrag: Informatie leerling zelf: Informatie ouders:

Korte beschrijving van de voorgeschiedenis. Samenvatting formulier trede 0.	
Welke hulp is al gegeven? Welke afspraken zijn gemaakt? 0 aangepaste opdrachten gegeven nl. .... 0 de leerling op een andere plaatst gezet 0 voor extra begeleiding gezorgd, nl. .... 0 veranderingen in het onderwijsprogramma, nl..... 0 anders, nl....	Wat heeft gewerkt?
Wat is tot nu toe geprobeerd om de leerling het verwachte gedrag te leren? 0 de leerling eraan herinnerd aan het verwachte gedrag op het moment dat het probleemgedrag verwacht kan worden 0 duidelijk verteld wat de regels en het verwachte gedrag zijn zoals die voor de hele klas gelden 0 beloningssysteem voor gewenst gedrag 0 systematisch feedback gegeven over gedrag 0 mondeling afspraken met de leerling gemaakt 0 persoonlijk afspraken met de leerling op papier gezet 0 zelfmanagement programma 0 contract opgesteld met de leerling/ de ouders 0 anders nl.	

Wat willen we dat de leerling doet/ leert? Wat heeft de leerling daarvoor nodig? Wat wil de leerling zelf? Wat zou de leerkracht voor deze leerling willen kunnen? Wat heeft de leerkracht daarvoor nodig?
Op wel niveau zit je nu?
Welk diploma wil je gaan halen?

Wat is de betrokkenheid van de ouders?

Welke afspraken zijn gemaakt/ worden gemaakt met de ouders?	
Sterke punten/ Kansen	Bedreigingen/ Belemmeringen

Onderwijsbehoeften

Acties/afspraken	Betrokken personen	Datum evaluatie

Evaluatie resultaten:
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Voortzetten afspraken ☐ Aanpassen acties en afspraken ☐ Beëindigen afspraken ☐ Opschalen naar volgende trede

Acties/afspraken	Betrokken personen	Datum evaluatie

Evaluatie resultaten:
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Voortzetten afspraken ☐ Aanpassen acties en afspraken ☐ Beëindigen afspraken ☐ Opschalen naar volgende trede

Bijlage 5: Dispensatieverslag

Dispensatie

Naam:
Geboortedatum:
Datum:
School:
Klas:

Dossieranalyse

Gegevens basisschool

**** is afkomstig van xxx Enschede. Tijdens haar periode op het voortgezet onderwijs/de basisschool is **** onderzocht en bleek hij/zij dyslectisch te zijn. Zijn/haar dyslexieverklaring (d.d. -----) is afgegeven door ???? te ????.

Didactische gegevens en eventuele leerachterstanden

CITO M8	Technisch Lezen	LA:0.
	Begrijpend Lezen	LA:0.
	Spelling	LA:0.
	Inzichtelijk Rekenen	LA:0.

Intelligentie

Verbaal IQ:	Eindtoets Score:
Symbolisch:	Advies BO:
Totaal:	

SAQI

Gegevens .....

Gegevens voortgezet onderwijs

Vult coördinator in samenspraak met de mentor in

Advies

Vult de orthopedagoog in

A.E.C. Spitshuis
Orthopedagoog
Het Stedelijk Lyceum

Gezien door:
H. Cox
Orthopedagoog-Generalist
Het Stedelijk Lyceum